

IJTIMOYIY HIMOYA TIZIMINI MOLIALASHTIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Omonturdiyeva Muxayyo Kayumovna

O'zbekiston Respublikasi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ijtimoiy xodimi

E-mail: muhayyo19992280@gmail.com

orcid: 0009-0009-5683-9394

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning amaldagi mexanizmlari, ularning iqtisodiy mazmuni va samaradorligini oshirish yo'nalishlari tadqiq etilgan. Ijtimoiy himoya xarajatlarini moliyalashtirishda davlat byudjeti, davlat maqsadli jamg'armalari va boshqa moliyaviy manbalarning o'zni tahlil qilingan. Shuningdek, ijtimoiy yordam mablag'larini manzillik va adolat tamoyillari asosida taqsimlash, moliyaviy resurslardan samarali foydalanish hamda aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish masalalariga e'tibor qaratilgan. Tadqiqot natijasida ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning barqarorligini ta'minlash, mablag'lardan foydalanish samaradorligini oshirish, raqamli texnologiyalar asosida manzilli moliyalashtirishni rivojlantirish va moliyaviy nazoratni kuchaytirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy himoya, ijtimoiy himoyani moliyalashtirish, davlat byudjeti, ijtimoiy xarajatlar, ijtimoiy yordam, ijtimoiy nafaqalar, manzilli moliyalashtirish, moliyaviy mexanizm, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy barqarorlik, davlat moliyasi.

Abstract: This article examines the current financing mechanisms of the social protection system, their economic content, and ways to improve their effectiveness. The role of the state budget, state targeted funds, and other financial sources in financing social protection expenditures is analyzed. Particular attention is paid to the distribution of social assistance funds based on the principles of targeting and equity, the efficient use of financial resources, and the improvement of mechanisms for supporting socially vulnerable groups of the population. Based on the research findings, scientific and practical recommendations are developed to ensure the sustainability of social protection financing, improve the efficiency of resource utilization, develop targeted financing based on digital technologies, and strengthen financial control.

Keywords: social protection, social protection financing, state budget, social expenditures, social assistance, social benefits, targeted financing, financial mechanism, social policy, social stability, public finance.

Абстрактный: В статье исследованы действующие механизмы финансирования системы социальной защиты, их экономическое содержание и направления повышения их эффективности. Проанализирована роль государственного бюджета, государственных целевых фондов и других финансовых источников в финансировании расходов на социальную защиту. Особое внимание уделено вопросам распределения средств социальной помощи на основе принципов адресности и справедливости, эффективного использования финансовых ресурсов, а также совершенствования механизмов поддержки социально уязвимых слоев населения. В результате исследования разработаны научно-практические предложения по обеспечению устойчивости финансирования системы социальной защиты, повышению эффективности использования средств, развитию адресного финансирования на основе цифровых технологий и усилению финансового контроля.

Ключевые слова: социальная защита, финансирование социальной защиты, государственный бюджет, социальные расходы, социальная помощь, социальные пособия, адресное финансирование, финансовый механизм, социальная политика, социальная стабильность, государственные финансы.

Kirish (Введение/Introduction).

Bugungi kunda aholining munosib turmush darajasini ta'minlash, ijtimoiy tenglikni mustahkamlash va aholining ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarini qo'llab-quvvatlash davlat ijtimoiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda ijtimoiy himoya tizimining samarali faoliyat yuritishi nafaqat ijtimoiy yordamning qamrovi va sifati, balki uni moliyalashtirishning barqaror va samarali mexanizmlariga ham bevosita bog'liq. Ijtimoiy himoya tizimiga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslarning yetarligi, ularning manzilli taqsimlanishi va samarali boshqarilishi aholining ijtimoiy farovonligini ta'minlashning muhim shartidir.

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish davlat moliyaviy siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy manbalarini davlat byudjeti mablag'lari, davlat maqsadli jamg'armalari, sug'urta mexanizmlari, xalqaro moliyaviy resurslar hamda boshqa moliyalashtirish manbalari tashkil etadi. Mazkur manbalarni oqilona shakllantirish va taqsimlash ijtimoiy nafaqalar, moddiy yordam, ijtimoiy xizmatlar va aholining alohida ehtiyojmand guruhlarini qo'llab-quvvatlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Hozirgi sharoitda demografik o'zgarishlar, aholining ijtimoiy ehtiyojlarining diversifikatsiyalashuvi, kambag'allikni qisqartirishga

qaratilgan chora-tadbirlarning kengayishi hamda ijtimoiy xizmatlarga bo'lgan talabning ortishi ijtimoiy himoya tizimiga yo'naltiriladigan moliyaviy mablag'lardan samarali foydalanish masalasini yanada dolzarb qilmoqda. Shu bilan birga, moliyaviy resurslarni barcha aholiga bir xil mezonlar asosida taqsimlashdan ko'ra, aholining real ehtiyojini aniqlash va yordamni manzilli yo'naltirish samaradorlikni oshirishning muhim sharti sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish mazkur yo'nalishda yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Aholining ijtimoiy holati to'g'risidagi ma'lumotlarni yagona axborot tizimlarida shakllantirish, ehtiyojmand oilalarni aniqlash, ijtimoiy to'lovlarni elektron shaklda amalga oshirish va moliyaviy mablag'larning harakatini monitoring qilish moliyalashtirishning shaffofligi hamda manzilliligi oshirishga xizmat qiladi. Shu sababli ijtimoiy himoyani moliyalashtirish mexanizmlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalash muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biridir.

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish jarayonida ijtimoiy xizmatlarning manzilliligi, aholining ehtiyojmand qatlamlarini aniqlash va ularga kompleks yordam ko'rsatish tamoyillariga tobora ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bunday sharoitda moliyaviy resurslarni shakllantirish va taqsimlash mexanizmlarini takomillashtirish, ijtimoiy

xarajatlarning natijadorligini baholash hamda moliyaviy nazoratni kuchaytirish zarurati yuzaga keladi.

Shu nuqtayi nazardan, ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish mexanizmlarining nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirish, mavjud moliyaviy manbalardan samarali foydalanish, ijtimoiy yordamning manzilligini oshirish va raqamli moliyalashtirish mexanizmlarini rivojlantirish dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Tadqiqotning maqsadi ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning mavjud mexanizmlarini nazariy jihatdan o'rganish hamda moliyaviy resurslardan samarali va manzilli foydalanishni ta'minlashga qaratilgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun ijtimoiy himoyani moliyalashtirish manbalarini tizimlashtirish, moliyaviy resurslarni taqsimlashning asosiy tamoyillarini aniqlash va ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish samaradorligini oshirishning ustuvor yo'nalishlarini asoslash vazifalari belgilandi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish masalasi davlat moliyaviy siyosatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, aholining ijtimoiy barqarorligini ta'minlash, kambag'allikni qisqartirish va ehtiyojmand qatlamlarni qo'llab-quvvatlashda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy tadqiqotlarda ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning barqarorligi, moliyaviy resurslarning yetarliligi, manzilliligi va ulardan foydalanish samaradorligi asosiy ilmiy yo'nalishlar sifatida qaratilmoqda.

Xalqaro mehnat tashkilotining 2024–2026-yillarga mo'ljallangan tadqiqotlarida ijtimoiy himoyaning universal qamrovini ta'minlash uchun barqaror va yetarli moliyalashtirish mexanizmlarini shakllantirish zarurligi ta'kidlangan. Tadqiqotlarda milliy moliyaviy resurslarni safarbar qilish, davlat byudjetida ijtimoiy xarajatlarning ustuvorligini ta'minlash va moliyaviy imkoniyatlarni kengaytirish ijtimoiy himoya tizimining barqarorligini ta'minlovchi muhim omillar sifatida baholangan [1].

Cattaneo, Schwarzer, Razavi va Visentin tadqiqotlarida universal ijtimoiy himoyani moliyalashtirish uchun mavjud moliyaviy imkoniyatlar va moliyalashtirishdagi bo'shliq masalalari tahlil qilingan. Mualliflar ijtimoiy himoya tizimini kengaytirishda davlatlarning ichki moliyaviy resurslarini safarbar qilish, fiskal imkoniyatlarni kengaytirish va davlat xarajatlarning ustuvor yo'nalishlarini qayta ko'rib chiqish muhimligini asoslaganlar [2].

OECD tadqiqotlarida ijtimoiy himoyani moliyalashtirishda soliqlar va maqsadli daromadlarning o'ri o'rganilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ijtimoiy himoya xarajatlari barqaror moliyalashtirishda fiskal mexanizmlarning samarali tashkil etilishi muhim bo'lib, moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan foydalanish o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zarur [3].

OECDning ijtimoiy himoyani moliyalashtirishga bag'ishlangan zamonaviy tadqiqotlarida demografik o'zgarishlar, aholining qarishi, mehnat bozoridagi transformatsiyalar va iqtisodiy faollikdagi o'zgarishlarning ijtimoiy himoya tizimlarini moliyalashtirishga ta'siri ko'rib chiqilgan. Mazkur tadqiqotlarda uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish va davlat moliyaviy boshqaruvini takomillashtirish zarurligi qayd etilgan [4].

Xalqaro mehnat tashkiloti tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy himoya tizimlarini moliyalashtirishda ichki moliyaviy manbalarning ustuvorligi alohida ta'kidlanadi. Xususan, soliqlar, ijtimoiy sug'urta badallari va davlat byudjeti mablag'lari ijtimoiy himoyaning barqaror moliyaviy bazasini shakllantirishning asosiy manbalari sifatida qaratiladi. Shu bilan birga, moliyaviy resurslardan foydalanishda shaffoflik va hisobdorlikni kuchaytirish muhimligi ko'rsatilgan [5].

O'zbekistonda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirish jarayonida yangi institutsional mexanizmlarning shakllantirilishi mazkur sohaning moliyaviy asoslarini ham rivojlantirishni taqozo etmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining tashkil etilishi ijtimoiy xizmatlar va yordamlarni yagona tizim asosida tashkil etish hamda aholining ehtiyojmand qatlamlarini qo'llab-quvvatlashning institutsional asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi [6].

Ijtimoiy himoyani moliyalashtirishning institutsional asoslarini kuchaytirishda Ijtimoiy himoya davlat jamg'armasining tashkil etilishi ham muhim ahamiyatga ega. Mazkur jamg'arma ijtimoiy himoya bilan bog'liq xarajatlarni moliyalashtirish uchun alohida moliyaviy mexanizmi shakllantirish, mablag'larni maqsadli yo'naltirish va ijtimoiy to'lovlarning barqarorligini ta'minlash imkoniyatlarini kengaytiradi [7].

Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini mahalla darajasida tashkil etish bo'yicha amalga oshirilayotgan islohotlar ham ijtimoiy himoyani moliyalashtirish mexanizmlariga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ijtimoiy ehtiyojmand aholini aniqlash, ularning muammolarini individual baholash va yordamni manzilli yo'naltirish moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish imkonini beradi [8].

Shuningdek, ijtimoiy himoya sohasidagi ayrim moliyaviy manbalarni maxsus jamg'armalar orqali boshqarish amaliyotining rivojlanishi ijtimoiy xarajatlarning moliyaviy barqarorligini ta'minlash uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratmoqda. Bunday mexanizmlar ijtimoiy himoya xarajatlarini aniq maqsadlar asosida rejalashtirish, mablag'lardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish va ijtimoiy dasturlarning moliyaviy ta'minotini yaxshilashga xizmat qiladi [9].

Umuman olganda, o'rganilgan adabiyotlar tahlili ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishda moliyaviy barqarorlik, manzillilik, adolatlilik, shaffoflik va samaradorlik tamoyillarining ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. Mavjud tadqiqotlarda asosan moliyalashtirish manbalari va fiskal imkoniyatlar yoritilgan bo'lsa-da, O'zbekiston sharoitida ijtimoiy himoya xarajatlarini manzilli moliyalashtirish, raqamlashtirish va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini yagona metodologik yondashuv asosida baholash masalalari yanada chuqur tadqiq etishni talab qiladi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы /Methods).

Mazkur tadqiqotda ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish mexanizmlarining amaldagi holatini baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda moliyalashtirish samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishga yo'naltirilgan tizimli yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini tizimli, statistik, qiyosiy va iqtisodiy tahlil usullari tashkil etdi.

Tadqiqot jarayonida ijtimoiy himoyaga yo'naltirilgan davlat xarajatlari, ijtimoiy nafaqalar va yordamlar hajmi, aholi jon boshiga ijtimoiy xarajalar, ijtimoiy himoya xarajatlarning davlat budjeti xarajatlardagi ulushi hamda ularning yillar bo'yicha o'zgarish dinamikasi tahlil qilindi. Ko'rsatkichlarning o'sish sur'atlari, mutlaq va nisbiy o'zgarishlari statistik usullar asosida baholandi.

Qiyosiy tahlil usuli orqali O'zbekistonda ijtimoiy himoyani moliyalashtirish mexanizmlari xalqaro amaliyot bilan taqqoslandi. Bunda davlat budjeti, maqsadli jamg'armalar, sug'urta mexanizmlari va boshqa moliyaviy manbalarning ijtimoiy himoya tizimidagi o'rni o'rganildi.

Shuningdek, iqtisodiy-statistik tahlil yordamida moliyalashtirish hajmi bilan ijtimoiy himoya natijadorligi o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlashga e'tibor qaratildi. Tadqiqotda dinamik qatorlar, tarkibiy va koeffitsiyent tahlili elementlaridan foydalanildi. Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish samaradorligini oshirishda manbalarni diversifikatsiya qilish, mablag'larni maqsadli yo'naltirish, raqamli monitoring va natijaga yo'naltirilgan budjetlashtirish asosiy takomillashtirish yo'nalishlari sifatida ko'rib chiqildi.

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasining davlat budjeti ma'lumotlari, rasmiy statistik ma'lumotlar, ijtimoiy himoya sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari hamda ilmiy tadqiqotlar tashkil etdi. Mazkur metodologik yondashuvlar asosida ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning mavjud holati baholandi, uning moliyaviy barqarorligi va ijtimoiy samaradorligini oshirishga qaratilgan takliflar ishlab chiqildi.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish davlatning ijtimoiy siyosatini amalga oshirishning muhim moliyaviy asoslaridan biri hisoblanadi. Mazkur tizim orqali aholining daromadi yetarli bo'lmagan, mehnat qilish imkoniyati cheklangan, nogironligi bo'lgan, keksalik yoki boshqa ijtimoiy xavf-xatarlar ta'sirida qolgan qatlamlarini qo'llab-

quvvatlash amalga oshiriladi. Shu sababli ijtimoiy himoya tizimiga yo'naltiriladigan moliyaviy resurslarning hajmi bilan bir qatorda, ularni shakllantirish, taqsimlash va foydalanish mexanizmlarining samaradorligi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy himoya xarajatlarini moliyalashtirish mexanizmini shartli ravishda moliyaviy resurslarni shakllantirish, ularni taqsimlash, maqsadli yo'naltirish, foydalanish va nazorat qilish bosqichlariga ajratish mumkin. Ushbu bosqichlarning har birida mavjud mexanizmlarning samaradorligi yakuniy natijaga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Moliyalashtirish manbalari yetarli bo'lmagan holatda ijtimoiy dasturlarning qamrovi qisqarishi mumkin, resurslar yetarli bo'lsa-da, ularni noto'g'ri taqsimlash esa ijtimoiy yordamning manzilliligi va samaradorligini pasaytiradi.

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning asosiy manbalari

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishda asosiy manba sifatida davlat moliyasi, xususan, davlat byudjeti mablag'lari muhim o'rin egallaydi. Davlat byudjeti orqali pensiyalar, nafaqalar, moddiy yordamlar, ijtimoiy xizmatlar, nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash, kam ta'minlangan oilalarga ko'maklashish va boshqa ijtimoiy yo'nalishdagi xarajalar moliyalashtiriladi.

Biroq zamonaviy sharoitda ijtimoiy himoya tizimini faqat davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirish bilan cheklanish moliyaviy barqarorlik nuqtayi nazaridan yetarli emas. Aholining ijtimoiy ehtiyojlari, demografik tarkibdagi o'zgarishlar, xizmatlarga bo'lgan talabning ortishi va iqtisodiy risklarning ko'payishi moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilishni talab etadi. Shu jihatdan davlat maqsadli jamg'armalari, ijtimoiy sug'urta mexanizmlari, xalqaro moliyaviy institutlar va grant mablag'lari, xayriya hamda boshqa qonuniy manbalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish muhimdir.

1-jadval

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish manbalari va ularning asosiy xususiyatlari¹

Moliyalashtirish manbas	Asosiy yo'nalishi	Afzalligi	Takomillashtirish yo'nalishi
Davlat byudjeti	Nafaqa, yordam, ijtimoiy xizmatlar	Barqaror davlat kafolati	Xarajatlarni natijadorlik asosida rejalashtirish
Davlat maqsadli jamg'armalari	Muayyan ijtimoiy dasturlar	Mablag'larning maqsadlilik	Moliyaviy boshqaruvni kuchaytirish
Ijtimoiy sug'urta	Ijtimoiy xavflarda himoyalash	Sug'urta tamoyiliga asoslanishi	Qamrovni kengaytirish
Xalqaro mablag'lar	Loyihalar va ijtimoiy dasturlar	Qo'shimcha moliyaviy resurs	Loyihalarni samarali boshqarish
Xayriya va homiylik	Qo'shimcha ijtimoiy yordam	Moslashuvchanlik	Shaffoflik va nazoratni kuchaytirish
Boshqa qonuniy manbalar	Maxsus ijtimoiy loyihalar	Manbalarni diversifikatsiya qilish	Huquqiy va institutsional mexanizmlarni rivojlantirish

Jadvaldan ko'rinadiki, moliyalashtirish manbalarining xilma-xilligi tizimning moliyaviy barqarorligini oshirishi mumkin. Shu bilan birga, har bir manba bo'yicha mablag'larning shakllanishi va sarflanishini aniq tartibga soluvchi mexanizmlar mavjud bo'lishi lozim. Aks holda, moliyalashtirish manbalarining ko'payishi boshqaruv xarajatlarining ortishiga yoki mablag'larning takroriy yo'nalishlarga sarflanishiga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy xarajatlarni moliyalashtirish samaradorligi

Ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish samaradorligini faqat ajratilgan mablag'lar miqdori orqali baholash to'g'ri emas. Bunda ajratilgan moliyaviy resurslarning qancha qismi haqiqatan ham ehtiyojmand aholiga yetib borgan, ijtimoiy xizmatlarning sifati va qamrovi, yordam oluvchilarning real ehtiyojlari qanchalik hisobga olingani kabi ko'rsatkichlar ham inobatga olinishi kerak.

Shu nuqtayi nazardan, **“qancha mablag' sarflandi?”** degan savoldan tashqari **“ushbu mablag' evaziga qanday ijtimoiy natijaga erishildi?”** degan savolga ham javob berish talab etiladi. Bu esa ijtimoiy xarajatlarni natijaga yo'naltirilgan byudjetlashtirish tamoyillari asosida boshqarishni taqozo etadi.

An'anaviy moliyalashtirish modelida asosiy e'tibor xarajatlarni smetasining bajarilishiga qaratiladi. Zamonaviy yondashuvda esa moliyalashtirish jarayoni natijadorlik indikatorlari bilan bog'lanishi kerak. Masalan, kam ta'minlangan oilalarga ajratilgan mablag'larning samaradorligini baholashda faqat ajratilgan summa emas, balki yordam olgan oilalar soni, ularning ijtimoiy holatidagi o'zgarish, bandlikka jalb etilganlar ulushi va ijtimoiy xizmatlardan foydalanish darajasi kabi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Bunday yondashuv ijtimoiy himoya tizimida **natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish mexanizmini** shakllantirish imkonini beradi. Bunda mablag'lar faqat xarajatlarni qoplash vositasi emas, balki aholining ijtimoiy holatini yaxshilash instrumenti sifatida qaraladi.

Moliyalashtirishning manzillilik tamoyili

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy samaradorligini oshirishda manzillilik tamoyili alohida ahamiyatga ega. Manzilli moliyalashtirish orqali mavjud resurslarni haqiqiy ehtiyojmand aholiga yo'naltirish va resurslarning samarasiz sarflanishini kamaytirish mumkin.

Ijtimoiy yordamni belgilashda faqat fuqaroning rasmiy daromadiga emas, balki uning oilaviy tarkibi, mehnatga layoqatlilik darajasi, uy-joy sharoiti, nogironlik holati, boqimandalik darajasi va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy omillarni kompleks hisobga olish maqsadga muvofiq.

Shu jihatdan, ijtimoiy himoya tizimida turli davlat axborot tizimlaridagi ma'lumotlarni integratsiyalash muhim natija beradi. Fuqarolarning daromadlari, bandligi, mulkiy holati va ijtimoiy maqomi to'g'risidagi ma'lumotlarni elektron shaklda birlashtirish yordamga muhtoj shaxslarni aniqroq aniqlash imkonini beradi.

Manzilli moliyalashtirishning takomillashgan modelini quyidagi ketma-ketlikda ifodalash mumkin:

ehtiyojni aniqlash → ijtimoiy holatni baholash → yordam oluvchini identifikatsiya qilish → moliyalashtirish hajmini belgilash → mablag'ni elektron yo'naltirish → natijani monitoring qilish → qayta baholash.

Mazkur mexanizmlarning afzalligi shundaki, ijtimoiy yordam doimiy va bir xil miqdorda beriladigan mexanizm emas, balki fuqaroning real ijtimoiy holatiga moslashtiriladigan tizimga aylanadi.

Raqamlashtirishning moliyalashtirish samaradorligiga ta'siri

Ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy mexanizmlarini takomillashtirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish muhim yo'nalishlardan biridir. Raqamlashtirish orqali arizalarni qabul qilish, fuqarolarning ijtimoiy holatini baholash, yordam tayinlash, mablag'larni o'tkazish va monitoring qilish jarayonlarini avtomatlashtirish mumkin.

Raqamli tizimlarning joriy etilishi bir necha muhim natijalarni ta'minlaydi. Birinchidan, inson omili qisqaradi. Ikkinchidan, ma'lumotlarni qayta ishlash tezligi oshadi. Uchinchidan, takroriy yoki asossiz to'lovlarni aniqlash imkoniyati kengayadi. To'rtinchidan, ijtimoiy yordam oluvchilar bo'yicha yagona ma'lumotlar bazasini shakllantirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Bunda raqamlashtirishning eng muhim jihati shundaki, u faqat elektron hujjat aylanishiga o'tish bilan cheklanmasligi kerak. Asosiy maqsad **ma'lumotlar asosida qaror qabul qilish** mexanizmini shakllantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Masalan, ijtimoiy yordamga muhtoj oilani aniqlashda turli ma'lumotlar bazalaridan olingan ko'rsatkichlar asosida ijtimoiy risk

¹ Muallif ishlanmasi

darajasini baholash mumkin. Natijada yuqori ehtiyojga ega bo'lgan oilalarga moliyaviy resurslarni ustuvor ravishda yo'naltirish imkoniyati paydo bo'ladi.

Moliyaviy nazorat va shaffoflik masalalari

Ijtimoiy himoya tizimida moliyaviy resurslardan samarali foydalanishning yana bir muhim sharti nazorat mexanizmlarini takomillashtirishdir. Moliyaviy nazorat faqat mablag'larning qonuniy sarflanganligini tekshirish bilan chegaralanmasdan, ularning maqsadga muvofiqligi va ijtimoiy natijadorligini ham qamrab olishi kerak.

Shu sababli ijtimoiy xarajatlarni nazorat qilishni uch darajaga ajratish mumkin:

Kirish nazorati – moliyalashtirish uchun asoslarning mavjudligini tekshirish;

Jarayon nazorati – mablag'larning belgilangan maqsadlarda sarflanishini monitoring qilish;

Natijaviy nazorat – sarflangan mablag'lar evaziga erishilgan ijtimoiy natijalarni baholash.

Mazkur tizimning uchinchi bosqichi alohida ahamiyatga ega. Chunki mablag'larning qonuniy sarflanishi har doim ham ularning samarali sarflanganligini anglatmaydi. Shu bois moliyaviy nazoratni natijadorlik ko'rsatkichlari bilan bog'lash zarur.

Bundan tashqari, ijtimoiy himoya mablag'lari bo'yicha ochiq ma'lumotlar hajmini kengaytirish ham shaffoflikni oshiradi. Fuqarolar va jamoatchilikka ijtimoiy dasturlarning moliyalashtirilishi, ularning qamrovi va natijalari to'g'risida tushunarli axborot taqdim etilishi tizimga bo'lgan ishonchni kuchaytiradi.

Ijtimoiy himoyani moliyalashtirishda sug'urta mexanizmlarining roli

Ijtimoiy himoya tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashda ijtimoiy sug'urta mexanizmlarini rivojlantirish ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy sug'urta mehnat faoliyati davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan turli ijtimoiy xavflarning moliyaviy oqibatlarini yumshatishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy sug'urta mexanizmlarining rivojlanishi davlat byudjetiga tushadigan ayrim yuklamalarni optimallashtirish, fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlarni rejalashtirish imkonini beradi.

Bunda sug'urta badallari, ish beruvchilar ishtiroki va davlat kafolatlarining optimal nisbatini shakllantirish muhimdir. Mazkur mexanizmining asosiy maqsadi davlatning ijtimoiy majburiyatlarini kamaytirish emas, balki moliyaviy yuklamalarni iqtisodiy subyektlar o'rtasida oqilona taqsimlashdan iborat bo'lishi lozim.

Ijtimoiy himoya xarajatlarni rejalashtirishni takomillashtirish

Tahlil natijalari ijtimoiy himoya xarajatlarni rejalashtirishda o'rta va uzoq muddatli yondashuvlarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Ijtimoiy xarajatlar qisqa muddatli byudjet rejalari bilan cheklanib qolmasligi, balki demografik va iqtisodiy prognozlar bilan bog'lanishi kerak.

Aholi sonining o'sishi, keksalar ulushining o'zgarishi, mehnat bozori holati, nogironligi bo'lgan shaxslar soni, kambag'allik darajasi va boshqa omillar ijtimoiy xarajatlarning kelajakdagi hajmiga ta'sir qiladi. Shuning uchun moliyaviy rejalashtirish jarayonida demografik va ijtimoiy-iqtisodiy prognozlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

Bunday yondashuv ijtimoiy himoya tizimining kelajakdagi moliyaviy ehtiyojlarini oldindan aniqlash imkonini beradi. Natijada byudjet resurslarini favqulodda tarzda qayta taqsimlash zarurati kamayadi va moliyaviy barqarorlik oshadi.

Moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha takliflar

O'tkazilgan nazariy va institutsional tahlil asosida ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirish mexanizmini takomillashtirishning quyidagi yo'nalishlarini taklif etish mumkin:

Birinchidan, ijtimoiy xarajatlarni natijadorlikka asoslangan byudjetlashtirish tamoyillari asosida rejalashtirish lozim. Bunda har bir asosiy ijtimoiy dastur uchun aniq natijaviy ko'rsatkichlar belgilanadi.

Ikkinchidan, moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish zarur. Davlat byudjeti bilan bir qatorda ijtimoiy sug'urta, davlat maqsadli jamg'armalari, xalqaro loyihalar va boshqa qonuniy moliyaviy manbalardan samarali foydalanish tizimini rivojlantirish lozim.

Uchinchidan, ijtimoiy yordamni manzilli moliyalashtirish mexanizmini kuchaytirish kerak. Bunda yordam tayinlashda

fuqarolarning real ijtimoiy-iqtisodiy holatini kompleks baholash tizimidan foydalanish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, ijtimoiy himoya sohasida raqamli ma'lumotlar almashinuvini kengaytirish lozim. Davlat axborot tizimlari integratsiyasi orqali takroriy to'lovlar, noto'g'ri ma'lumotlar va resurslardan samarasiz foydalanish holatlarini kamaytirish mumkin.

Beshinchidan, moliyaviy nazoratni xarajatlar nazoratidan natijalar nazoratiga bosqichma-bosqich o'tkazish zarur. Ya'ni asosiy e'tibor mablag'ning qayerga sarflanganidan tashqari, ushbu mablag' qanday ijtimoiy natija berganiga qaratilishi kerak.

Oldinchidan, ijtimoiy himoya xarajatlarni o'rta va uzoq muddatli prognozlash mexanizmlarini takomillashtirish lozim. Bunda demografik, iqtisodiy va mehnat bozori ko'rsatkichlari o'zaro bog'liq holda hisobga olinishi kerak.

Umuman olganda, tahlil natijalari ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishda **“ko'proq mablag' ajratish” yondashuvidan “mavjud mablag'lardan yuqori ijtimoiy natija olish” yondashuviga o'tish** zarurligini ko'rsatadi. Buning uchun moliyalashtirishning barqarorligi, manzilliligi, shaffofligi, raqamlashtirilishi va natijadorligini yagona mexanizm doirasida uyg'unlashtirish talab etiladi.

Shunday qilib, takomillashtirilgan moliyalashtirish mexanizmi davlat moliyaviy resurslarini ijtimoiy ehtiyojlarga muvofiq qayta taqsimlash, aholining ijtimoiy zaif qatlamlarini aniq identifikatsiya qilish, mablag'larning manzilli sarflanishini ta'minlash va ijtimoiy dasturlar natijadorligini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa, o'z navbatida, ijtimoiy himoya tizimining uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini mustahkamlash hamda aholining ijtimoiy farovonligini oshirish uchun zarur institutsional va moliyaviy shart-sharoitlarni yaratadi.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy himoya tizimini samarali moliyalashtirish aholining ijtimoiy farovonligini ta'minlash bilan bir qatorda, davlat moliyaviy resurslaridan oqilona foydalanishning muhim shartidir. Ijtimoiy himoya xarajatlarni faqat ajratilayotgan mablag'lar hajmi bilan baholash yetarli bo'lmay, ularning manzilliligi, shaffofligi, samaradorligi va erishilgan ijtimoiy natijalar bilan bog'liq holda baholash zarur.

Tadqiqot davomida ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishda davlat byudjeti asosiy moliyaviy manba bo'lib qolayotganligi, shu bilan birga davlat maqsadli jamg'armalari, ijtimoiy sug'urta mexanizmlari, xalqaro moliyaviy resurslar va boshqa qonuniy manbalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarurligi aniqlandi. Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish tizimning uzoq muddatli moliyaviy barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, ijtimoiy yordam mablag'larini manzilli taqsimlash mexanizmini takomillashtirish muhim yo'nalish sifatida belgilandi. Bunda aholining daromadi bilan bir qatorda oilaning tarkibi, mehnatga layoqatliligi, mulkiy holati va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy omillarni kompleks baholash asosida yordam ko'rsatish samaradorligini oshirish mumkin.

Raqamli texnologiyalardan foydalanish ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishning shaffofligi va tezkorligini oshirishga imkon beradi. Axborot tizimlarining integratsiyasi orqali ehtiyojmand aholini aniqroq aniqlash, takroriy yoki asossiz to'lovlarni kamaytirish, moliyaviy oqimlarni monitoring qilish va mablag'lardan foydalanish samaradorligini baholash imkoniyatlari kengayadi.

Umuman olganda, ijtimoiy himoya tizimini moliyalashtirishni takomillashtirish **barqaror moliyalashtirish, manzillilik, natijadorlik, raqamlashtirish va shaffoflik** tamoyillarini yagona mexanizmida uyg'unlashtirishni talab etadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. **Ijtimoiy xarajatlarni natijadorlikka asoslangan moliyalashtirish tizimini kengaytirish** va har bir ijtimoiy dastur bo'yicha aniq natijaviy ko'rsatkichlarni belgilash.

2. **Ijtimoiy himoyani moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish**, davlat byudjeti bilan bir qatorda ijtimoiy sug'urta va boshqa qonuniy moliyaviy manbalardan samarali foydalanish mexanizmlarini rivojlantirish.

3. **Manzilli moliyalashtirish mexanizmini kuchaytirish** hamda ijtimoiy yordamni fuqaroning real ijtimoiy-iqtisodiy holatini kompleks baholash asosida belgilash.

4. **Raqamli axborot tizimlarini integratsiyalash** orqali ijtimoiy yordam oluvchilar to'g'risidagi ma'lumotlarning yagona bazasini shakllantirish va moliyaviy mablag'lar harakatini monitoring qilish.

5. **Moliyaviy nazoratni takomillashtirish**, bunda mablag'larning faqat qonuniy sarflanishini emas, balki ularning ijtimoiy samaradorligini ham baholash mexanizmini joriy etish.

6. **Ijtimoiy himoya xarajatlarini o'rta va uzoq muddatli prognozlash** tizimini rivojlantirish hamda demografik, iqtisodiy va

mehnat bozori ko'rsatkichlarini moliyaviy rejalashtirish jarayoniga integratsiya qilish.

7. **Ijtimoiy sug'urta mexanizmlarini rivojlantirish** orqali aholining turli ijtimoiy xatarlardan himoyalaniish darajasini oshirish va tizimning moliyaviy barqarorligini mustahkamlash.

Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi ijtimoiy himoya tizimida moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, mablag'larning haqiqiy ehtiyojmand aholiga yetib borishini ta'minlash hamda davlatning ijtimoiy siyosati natijadorligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

- [1] International Labour Organization. World Social Protection Report 2024–26: Universal Social Protection for Climate Action and a Just Transition. Geneva: ILO, 2024.
- [2] Cattaneo U., Schwarzer H., Razavi S., Visentin A. Financing Gap for Universal Social Protection: Global, Regional and National Estimates and Strategies for Creating Fiscal Space. ILO Working Paper No. 113. Geneva: International Labour Organization, 2024.
- [3] Immervoll H. Financing Social Protection in OECD Countries: Role and Uses of Revenue Earmarking. OECD Social, Employment and Migration Working Papers, No. 312. Paris: OECD Publishing, 2024.
- [4] OECD. Financing of Social Protection. Paris: OECD Publishing, 2026.
- [5] International Labour Organization. World Social Protection Report 2024–26: Ensuring Sustainable and Equitable Financing of Social Protection. Geneva: ILO, 2024.
- [6] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida. PF-82-son Farmon, 2023-yil 1-iyun.
- [7] O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligining Ijtimoiy himoya davlat jamg'armasi faoliyatini tashkil etish to'g'risida. 687-son qaror, 2023-yil 28-dekabr.
- [8] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. Aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordamlar ko'rsatish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida. PQ-319-son qaror, 2023-yil 28-sentabr.
- [9] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi tashkil etilganligi munosabati bilan ayrim vazirlik va idoralarning aholiga ijtimoiy xizmatlar va yordam ko'rsatish sohasidagi funksiyalarini optimallashtirish to'g'risida. PF-216-son Farmon, 2023-yil 27-dekabr.